

725 godina
Vinodolskog
zakonika –
725 godina
suzbijanja
korupcije
u Hrvatskoj

IZDAVAČ: udruga Kultura i etika
UREDNIK: Zorislav Antun Petrović
ZA IZDAVAČA: Nina Ožegović
AUTORI: dr. sc. Tomislav Galović, doc. dr. sc. Zrinka Nikolić,
dr. sc. Zdenka Janeković Römer, prof. dr. sc. Željko Radić
LEKTURA I KOREKTURA: Koraljka Penavin
DIZAJN: Parabureau
TISAK: Kerschoffset

ZAGREB, PROSINAC 2013.

Zahvaljujemo Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Državnom arhivu u Zadru i Državnom arhivu u Dubrovniku na ustupanju preslika Vinodolskog zakonika, Zadarskog statuta i Dubrovačkog statuta

725 godina
Vinodolskog
zakonika –
725 godina
suzbijanja
korupcije
u Hrvatskoj

Zaboravljeno blago

Zorislav Antun Petrović

Vinodolskim zakonikom se Hrvatska definitivno može ponositi. Kad se 6. siječnja 1288. sastalo povjerenstvo od četrdesetak predstavnika devet vinodolskih općina, njegovi su članovi željeli utvrditi, prikupiti i prilagoditi prava i dužnosti između kmetova i feudalnih gospodara u pisanoj formi – sigurno im nije bio cilj baviti se korupcijom. To je i logično: korupcija u sadašnjoj formi nije tada niti postojala. Nisu postojali ni zajednički resursi, moći i ovlasti nisu bile nekom povjeravane na temelju demokratskih izbora, a nije postojalo ni toliko zajedničkih dobara. No već tada su ljudi u devet vinodolskih općina primijetili da treba nekako ograničiti visinu kazni, odnosno spriječiti potpuno diskrecijsko odlučivanje, primijetili su da je objektivnost svjedoka koji su povezani poprilično upitna, primijetili su da ne treba nužno vjerovati svim općinskim službenicima... Drugim riječima, shvatili su koliko korupcija može biti štetna.

Koliko god su okolnosti u kojima je prije 725. godina nastajao Vinodolski zakon bile različite od današnjih, počevši od samog pravnog rječnika pa sve do društveno-političkog i vremenskog okvira, svijest o štetnosti korupcije već je postojala. Sama činjenica da je i u našem najstarijem pravnom spomeniku uveden cijeli niz odredbi koje sprečavaju samovolju pokazuje da su i prije više od sedam stoljeća Hrvati bili svjesni da korupciju na neki način treba suzbijati. A i pravni dokumenti koji su nastali kasnije imali su protukorupcijske odredbe.

Tako se u Zadarskom statutu u prvoj glavi dijela koji regulira izbor sudaca, rasprave i nadležnost sudaca Zadarske općine navodi: “Budući da nam je iskustvo, koje nas svemu uči, nadasve često pokazalo kako

tjelesna navezanost mnogo puta sputava duh onoga koji sudi pa iz toga proishodi izjalovljena odnosno razumu suprotna presuda, a htijeći se toj bolesti žustro suprotstaviti, određujemo ovo: neka nijedan otac ne smije biti sucem u sporovima sinova, niti brat smije biti sucem u sporovima brata ili sestre, niti nećak smije biti sucem u nekom sporu strica ili ujaka, niti tast smije biti sucem u nekome sporu zeta, niti unuk ili unuka smije biti sucem u sporovima djedovim ili bakinim, niti koji rođak po krvi smije biti sucem u sporovima pravoga rođaka pokrvi, niti srodnik smije biti sucem u nekom sporu srodnika, niti suprotno, odnosno obratno, odvojeno po vrstama i odjelito u svakom od prije rečenih slučajeva i kod svih gore navedenih ili pojedince izdvojenih osoba.” Ovako precizno sukob interesa nije definiran ni u mnogim modernim zakonima i Zadarski statut doista može biti primjer.

No ne i jedini. Kako bi se na minimum svela mogućnost pojavljivanja korupcije u statutu srednjovjekovnog Splita potestat, odnosno općinski načelnik, kao čovjek koji upravlja gradskim dobrima nije smio biti iz grada već je morao biti stranac kako bi se osigurala njegova nepristranost. Također je morao biti i stručan, nije mogao biti izabran dva mandata zaredom... Uglavnom, postojao je cijeli niz odredbi Splitskog statuta čiji je cilj bio svesti opasnost od korupcije na što je moguće manju mjeru. Ovakva dosljednost logična je posljedica širokih ovlasti, načelnik nije vodio samo komunalnu upravu već i sudstvo, zbog čega je njegova nepristranost jednostavno morala biti osigurana.

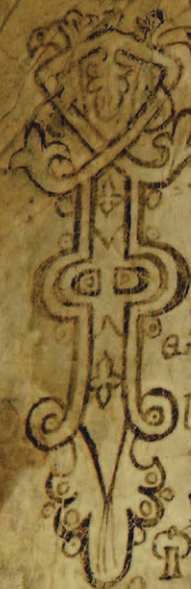
Konačno, vjerojatno najviše primjera brige za očuvanje pravedne i javnom dobru okrenute vlasti može se naći u Dubrovačkom statutu. Tu je čak bilo zabranjeno financiranje predizbornih kampanja i interesno povezivanje kod izbora za pojedina mjesta u javnoj službi, za što su bile propisane visoke novčane kazne, gubitak službi i povlastica pa čak i zatvorske kazne. Do nominacija službenika dolazilo se tajnim prijedlozima ili slučajnim odabirom, a potom se tajno glasovalo o nominiranim koji su morali biti izabrani dvotrećinskom većinom. Svi ovi mehanizmi bili su neophodni za opstanak zajednice i nije nikakvo

čudo da je upravo na ulazu u Knežev dvor u Dubrovniku postavljen znameniti natpis: "*Obliti privatorum, publica curate*" (Zaboravite privatno i brinite se za javno).

U ovoj brošuri je dan kratki pregled protukorupcijskih odredbi u Vinodolskom zakonu te Zadarskom, Splitskom i Dubrovačkom statutu sa željom da se podsjeti na jednu značajnu obljetnicu i pokaže da je već prije više od sedam stoljeća na ovim prostorima počelo sustavno suzbijanje korupcije. Ta potreba je vrlo često bila pitanje opstanka zajednice, ne samo životnog standarda i stoga su protukorupcijske odredbe bile vrlo dosljedno primjenjivane i potvrđene u praksi. Upravo to je velika vrijednost svih ovih dokumenata i šteta je da se na ovo blago zaboravilo u naše doba, kad je suzbijanje korupcije postalo, i to s pravom, jedan od prioriteta modernog društva. Treba se nadati da će neka od rješenja ponuđenih u ovoj brošuri naći mjesta i u modernoj javnoj upravi jer, ipak, usprkos značajnom promjenama u pravu i upravljanju zajedničkim resursima tijekom stoljeća proteklih od usvajanja ovih dokumenata, ljudska narav se nije previše promijenila.

Handwritten text at the top of the page, likely a header or title, in a medieval script.

Main body of handwritten text in a medieval script, arranged in several lines across the page. The text is partially obscured by a large, irregular tear in the parchment.

Small handwritten text or marginalia located in the upper right corner of the page.

Small handwritten text or marginalia located in the middle right section of the page.

Small handwritten text or marginalia located in the lower middle right section of the page.

Small handwritten text or marginalia located in the lower middle right section of the page.

Small handwritten text or marginalia located in the lower middle right section of the page.

Small handwritten text or marginalia located in the lower middle right section of the page.

Vinodolski zakon – 725 godina poslije

Dr. sc. Tomislav Galović¹

*U čast i na spomen
akademika Luje Margetića (1920. – 2010.)*

Hrvatski srednjovjekovni prostori bili su dionici zapadnoeuropske civilizacije, kulture, jezika i pisma, što se zajednički naziva *orbis Latinus*, ali ujedno i prostori na kojima je primjetan utjecaj različitih pravnih sustava.

Vinodolski zakon ili zakonik najstariji je i najznačajniji hrvatski srednjovjekovni pravni spomenik. Ujedno je i naš najstariji popisni pravni običaj (*consuetudo*). Donesen je, odnosno kodificiran, točno prije 725 godina u Novom Gradu (današnji Novi Vinodolski). Na njegovu početku (f. 1v), u formuli invocacije i datacije, stoji zapisano: *Vb ime B(o)žie, amen. Let g(ospod)nih 128[8.], indicio pravo, dan 6. miseca jenvara. – Vb vrěme krala Ladislava preslavnoga krala ugrskoga kralestva nega leto 6. na deset[e]. Va vrime ubo velikih muži gospode Fedriga, Ivana, Levnarda, Duima, Bartola i Vida, krčkih, vinodolskih i modruških knezi* (U ime Božje. Amen. Ljeta gospodnjeg 1288., indikcije prve, šestoga dana mjeseca siječnja. U vrijeme kralja Ladislava, preslavnoga kralja ugarskoga kraljevstva, godine šesnaeste njegova kraljevanja, u vrijeme pak velikih muževa gospode Fridrika, Ivana, Leonarda, Dujma, Bartula i Vida, knezova krčkih, vinodolskih i modruških).

1. Znanstveni suradnik, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest, Ivana Lučića 3, Zagreb, tgalovic@ffzg.hr

Svojom starinom Vinodolski zakon ide uz bok Ruskoj pravdi (*Правда русьская*, 11. – 13. st.), najranijemu slavenskomu tekstu običajnoga prava, a što posebno dolazi do izražaja u pogledu zastupljenosti praslavenskih pravnih termina i formula u njegovu tekstu. U odnosu na nešto ranije ili istovremene europske zakone, usporediv je primjerice s njemačkim *Sachsenspiegel* (*Sassenspiegel/Sassen Speyghel*, 13. st.) ili pak s ugovorom između švicarskih kantona Uri, Schwyz i Unterwalden iz 1291. godine.

Vinodolski zakon zbornik je hrvatskoga običajnog prava na području na kojem je donesen i na koje se odnosio u danom trenutku s nepobitnim izvorištem u starom slavenskom pravu, ali i s primjetnim utjecajem drugih pravnih područja: npr. iz germanskoga prava (*Leitkauf* = likuf) ili iz langobardske terminologije (*ariman* = perman). Pravni običaj kao takav bio je promjenjiv, a valjanu je snagu dobivao primjenom kako od naroda tako i od (sudske) vlasti. Vinodolski zakon ima određenih sličnosti s Korčulanskim i Poljičkim statutom, jer im je podloga staro hrvatsko pravo, a u njegovu su okruženju samo stoljeće kasnije sastavljeni Senjski statut i Krčki (Vrbanski) statut dok je Trsatskom zakonu bio izravna podloga.

Zasluzni hrvatski jezikoslovac, Vinodolac Antun Mažuranić (1805. – 1888.), brat još poznatijeg književnika, političara i pravnika Ivana (1814. – 1890.), prvi je objavio tekst Vinodolskog zakona još davne 1843. godine te tada, u uvodu svoga rada, zapisao sljedeće: “Vinodol zvao se je u staro doba oni dio Hèrvatske zemlje, što je do mora izmedj Senja i Rèke. Vas ovi kraj bio je vlastitost knezovah Kèrčkih, Vinodolskih i Modruških, koji su od prilike za 150 godinah kašnje počeli se Frankopani pisati. U Vinodolu bila su znamenitija mèsta: Novi Grad, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin ili Hriljin, Bakar, Tèrsat i Grobnik. – U svakom ovom mèstu biaše veći ili manji gospodski dvor (kaštel), po 1 ili 2 cèrkve i 50 do 300 kućah, a sve to skupa za sigurnost opasano zidom zvaše se grad. Svaki ovi grad imadiaše po jedna, dvojia ili troja vrata, koja su se svaku noć zatvorala. Nèkoji od ovih gradovah zapušteni su već sasvim, kao Ledenice i Hreljin, buduć da se je narod volio preselit na polje, nego

li na bèrdu u gradu, daleko od svojih zemaljah pribivati. U Driveniku je još samo cèrkva, plovàn (župnik) i požup ili podžup (zvonar). Bribir je još jedini grad u Vinodolu, koi se zatvora noćju, a Bakar je pod Mariom Tereziom slobodan kraljevski grad postao. Stolni kapitul Modruške iliti Kèrbavske biskupie, koi je g. 1493., kad su Turci razorili Modrušu, sa svojim biskupom u Vinodol došo, razdèljen je u tri grada na tri tako zvana kapitula *collegiata*: u Novi, Bribir i Bakar.”

USPOREDBA SA STATUTIMA I KRALJEVSKIM POVLASTICAMA

Osim gore rečenoga, još je jedan moment izuzetno važan, a taj je međusobna kronološka povezanost pravnih radnji na različitim hrvatskim područjima u srednjem vijeku. Naime, donošenje Vinodolskoga zakona usporedivo je s procesom kodifikacije statuta u dalmatinskim komunama i s izdavanjem kraljevskih povlastica slavonskim gradovima. Među najstarijima tu su statuti Korčule i Dubrovnika, a od kraljevskih pak povlastica one izdane Varaždinu, Vukovaru, Virovitici, Petrinji i drugdje. Gotovo u isto vrijeme uređuje se gradska samouprava u Splitu 1239. i na zagrebačkom Gradecu 1242. godine; u Splitu na temelju protostatuta koje sastavlja potestat Gargan de Arscindis, a na Gradecu na temelju kraljevske povlastice tzv. *Zlatne bule* hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV.

Razlog donošenju Vinodolskoga zakona iskazan je u njegovu proemiju: *Zač dole kr[at] videči ludi ki bludeči svoih starii[h i is]kušenih zakon zato ubo edin po edinom i [vsi] ludi vinodolski želeči one stare d[ob]re z[jakone shraniti e napuni ke nih prvi v[sag]da su [shra]neni neurèeni. Skupiše se vs[i] na kup [tako] crikveni tako pripročši ludi svršenêm [imêû]č zdrave svet u Novom gradu pred obrazom [t]oga istoga kneza Leonarda zgora imenovana i sbraše se od vsakoga grada vinodolskoga ne vse st[a]riiši na vkup, na ke viahu da se bole spominahu v zakonih svoih otac i od svojih ded ča bihu slišali i nim narediše i ukazaše tesnim zakonom da bi vse*

dobre stare iskušane zakone u Vinodol činiti položiti v pisma od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otac i ded zgora rečenih tako od sada naprid mogu se uleči bluenja te riči i nih dētce vrime ko pride da nimaū primisalē v tih zakonih.

Već spomenuti A. Mažuranić tumači to ovako: “Lěta 1280.² skupi se u Novom od svake občine vinodolske (osim Belgrada i Kotora, premda su već morala bit onda) po nekoliko pametnijih starēšinah, i tu u prubitju kneza Leonarda Kēčkoga, Vinodolskoga i Modruškoga, stave pēvikrat u pismo u svojem narodnom jeziku sve one prastare zakone i obiĉaje, kojih su se za onda sēćali, da su ih kada ĉuli od svojih otacah i dēdovah. One tako sabrane zakone napisali su u toliko eksemplarah, koliko je bilo gradovah na onom spravištu zastupljeno, dakle najmanje u 9 eksemplarah.”

Dakle, dana 6. sijeĉnja 1288. sastalo se povjerenstvo od ĉetrdesetak ĉlanova koje su ĉinili predstavnici devet vinodolskih općina: Novi Grad (danas Novi Vinodolski), Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik te knezovi Krĉki, feudalni gospodari podruĉja, koji se od 15. stoljeća zovu knezovi Frankapani (Frankopani). Zadaća im je bila utvrditi, sabrati i prilagoditi prava i dužnosti u pisanoj formi između kmetova i feudalnih gospodara. Valjalo je to uĉiniti jer su se javljali problemi oko tumaĉenja “starih dobrih zakona”, odnosno nepovrijeđenih i prokušanih zakona koji su se prenosili s koljena na koljeno. Dakle, valjalo ih je sabrati i popisati na jednom mjestu kako bi se u tumaĉenju pravnih obiĉaja riješile sve buduće dvojbe. Prema rijeĉima E. Hercigonje, “radilo se o tome da se te tradicionalne pravne institucije i norme usklade sa stvarnošću: s novim odnosima nametnutim starim slobodnim vinodolskim općinama” od knezova Krĉkih koji svoju vlast i upravu protežu na navedeno podruĉje.

2. Zbog oštećenosti teksta Vinodolskog zakona na njegovu prvom listu još se u 19. stoljeću (sve do 1880.) smatralo da je sastavljen 1280., no kasnija su istraživanja ispravila takvo tumaĉenje u – ispravnu – 1288. godinu.

Ipak, Vinodolski zakon u bitnome se razlikuje od statuta jadranskih gradskih općina kojima patricijat manje-više teži izboriti što bolji status nad pučanima i seljacima. Ponajprije, Vinodolski zakon nije nastao na temelju tzv. romanske pravne komponente. Iako u svojim odredbama ide na ruku kneževskoj vlasti, u njemu su kodificirani i mnogi običaji arhaičnoga prava kao što je, primjerice, krvna osveta (*vražba/vražda*) i slično.

RUKOPIS – JEZIK I PISMO

Današnji je tekst Vinodolskoga zakona prijepis iz druge polovine 16. stoljeća. Sadrži 14 pergamentnih listova (28 stranica) veličine 24,3 x 16,5 cm i čuva se u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (signatura: R 4080). Za sada su nepoznati možebitni stariji prijepisi kao i sam izvornik.

Jezik je zakona starohrvatski, čakavski i ekavski, odnosno filološki preciznije: čakavsko-crkvenoslavenski amalgam. U samom zakonu jezik se izravno naziva hrvatski (*hervatski*), što je jedna od najranijih potvrda hrvatskoga jezičnog etnika uopće. Premda ne postoji latinska redakcija Vinodolskoga zakona, napisan je s brojnim elementima latinskih diplomatskih izvora. Riječ je zapravo o interferiranju “pojedinih elemenata latinskoga diplomatskoga formulara (kalkovi, prijevodi nekih termina) s tradicionalnim slavenskim običajopravnim postupkom, formulacijama i terminologijom” (E. Hercigonja). Tako je i u formuli datacije utjecaj latinskih diplomatskih izvora neupitan. Osim toga, u zakonu postoje indikativni primjeri utjecaja i prevođenja latinskoga diplomatskog nazivlja: *imejuć zdrave svet* = *salvo habito consilio*; *narediše i ukazaše* = *jusserunt et ordinaverunt*; *tesnim zakonom* = *lege stricta*; *crikva općinska* = *ecclesia publica*; *redi* = (*e*)*redi* < lat. *heredes* i drugo.

Tekst je zakona napisan glagoljicom na hrvatskom jeziku. Postoji i latinički prijepis Vinodolskoga zakona iz 17. stoljeća. Razložno se

pretpostavlja da je izvornik bio napisan na glagoljskom ustavu, dok je prijepis učinjen na glagoljskom kurzivu koji se za pravne dokumente koristi od druge polovine 14. stoljeća. Indikativno je da su i u prijepisu invokacija dio formule datacije (dio prvoga retka) te treći i četvrti redak napisani također ustavom. Osim toga, tekst je ukrašen inicijalima s biljno-geometrijskim motivima te zanimljivim crtežima na marginama. Sam pak tekst otpočinje velikim inicijalnim glagoljskim slovom *V*, dok je primjerice uz član 12. koji govori o prognaniku ovoga kneštva (*zgonik*) nacrtana zmija, uz član 25. o tučnjavi među kmetovima (*kmeti*) uspravna šiba u ruci, uz član 42. o ključaru (*ključar*) uspravni ključ, dok je uz član 43. o krčmaru (*tovernar*) nacrtan stol s kablčićem vina te ćupom i čašom, a iznad toga stoji natpis: *Oštarija*. Uz član 71. koji govori o hvatanju i ubojstvu razbojnika (*razboinik*) nacrtan je uspravni mač u ruci.

Sačuvani prijepis Vinodolskoga zakona nije podijeljen na članove, već su to učinili kasniji izdavači i proučavatelji, ali različito, pa tako postoje podjele na 75, 76 i 77 članova. Također se mogu zamijetiti i različite pogreške na više razina (prepisivačka, jezična i dr.).

DRUŠTVO I PRAVO

Tadašnje vinodolsko društvo vrlo je slojevito, a čine ga *kmetovi*, *plemeniti ljudi*, *popovi* i *svi drugi ljudi*. Prilikom vijećanja i donošenja Vinodolskoga zakona nazočni su bili “tako crikveni tako priprošći ljudi”: *arhiprvad*, *prvadi*, *plovani* i *popovi glagoljaši*, odnosno *dvornik*, *satnici*, *sudci* i osobe poblize neoznačene, vrlo izvjesno *starci* (*seniores*, institucija srednjovjekovnog društvenog života). Općinske službenike predstavljaju: *satnik*, *graščik* i *busović*. Takvo nas nazivlje, napose *satnik* (*centurio*), jasno upućuje na negdašnji vojni ustroj dotičnoga područja. *Satnik* stoji na čelu grada, *graščik* je gradski službenik, a *busović* je pozivač. U zakonu se spominju i *kmetovi* te je od svih spomenutih

naziva upravo taj zadavao najviše pitanja i problema u našoj pravnoj znanosti i historiografiji. Najzad je identificiran s pojmom gradokmetâ (*iobagiones castri*).

U Vinodolskom zakonu posebno je zastupljeno kazneno i obvezno pravo. Među njegovim odredbama ističu se one koje govore o ovlastima kneza, ustroju vinodolske općine i njezinu funkcioniranju te o položaju Crkve. Neke odredbe u samovoljnom i prekomjernom kažnjavanju ograničuju i samoga kneza. Kazne koje proizlaze iz odredaba Vinodolskoga zakona većinom su novčane, što već samo po sebi govori i o stupnju ekonomskoga razvoja dotičnoga društva. Valja posebno istaći da u njemu nema dokaznoga sredstva tzv. *božjeg suda* i *torture*, što sam zakon čini u svom vremenu i okruženju vrlo naprednim jer su ti instituti – primjerice, nošenje užarena željeza u ruci odnosno mučenje okrivljenoga kako bi dao istinit iskaz – bili poznati i korišteni u onodobnoj europskoj pravnoj praksi. Nadalje, odredbe Vinodolskoga zakona daju punu pravnu ravnopravnost tamošnjim stanovnicima, ali i nižim slojevima kao što su pastiri i orači i drugi ljudi koji stanuju izvan grada “ako su dobra glasa”. U članovima 27., 28. i 29. dolazi do izražaja posebna zaštita (osobna i moralna) ženskoga dostojanstva.

Iako iz današnje perspektive teško možemo govoriti o klasičnom pojmu “korupcije” u Vinodolskom zakonu, ipak se naziru neki segmenti poput ograničavanja nečije samovolje. Vinodolski zakon dragocjen je pravni spomenik koji je nastao u sasvim drugačijim društveno-političkim i vremenskim okvirima od današnjih, a ima i drugačiji pravni rječnik od današnjega. Odnosno, kao što je to često znao isticati Lujo Margetić: “proučavati pravne institute srednjega vijeka primjenom modernih pravnih pojmova” katkada zavarava jer se time “dobiva posve iskrivljena slika srednjovjekovnog pravnog shvaćanja”. Stoga ćemo ovdje navesti nekoliko odredaba koje ograničavaju samovolju feudalnoga gospodara i drugih te utvrđuju njihova prava i dužnosti. Premda su u vremenu svoga nastanka i trajanja bile svojevrsan korektiv, mogu i danas poslužiti kao zanimljive i poticajne mjere različitih društvenih institucija:

- u čl. 1. i 2. točno se određuje što pripada biskupu, a što žaknu (onaj koji pomaže svećeniku u službi, đakon) prilikom posvete određene crkve, a što znači da se anuliraju bilo kakvi dodatni mogući prohtjevi;
- u čl. 5. ako knez dođe u neku vinodolsku općinu (grad), ondje može uzeti ili narediti da se kmetovima uzme stoka kako bi se sa svojom obitelji mogao prehraniti dok boravi u Vinodolu – ali – za tu stoku treba platiti naknadu u svakom slučaju;
- u čl. 20. stoji da nitko ne može za svjedočenje na sudu predložiti svoju ženu sebi, ali u čl. 67. otac sinu, sin ocu i kći mogu biti svjedoci, isto tako brat i sestra sestri, ali ako stoje svaki za sebe i ako su razdijeljeni međusobno;
- u čl. 26. satniku (stoji na čelu grada/općine), graščiku (gradski službenik) i busoviću (pozivač), a to su sve funkcije vezane za sigurnost pojedine vinodolske općine, ne vjeruje se ni u kojoj stvari koja bi bila učinjena u vrijeme koje se odnosi na njihovu službu, osim u roku od jedne godine nakon prestanka njihove službe;
- u čl. 39. ni jedna prijava (optužba) nema veće kazne od 6 libara, izuzev onih vezanih uz nasilje;
- u čl. 42. nijednom se ključaru (tj. onaj koji čuva tuđe stvari pod ključem) ne vjeruje niti mu se poklanja vjera ni u jednoj stvari za koju bi rekao da ju je nekom dao ili darovao ili posudio ili da bi je dao na bilo koji način iz svoga podruma osim do vrijednosti 20 soldina, izuzev ako bi imao vjerodostojne svjedoke, no i za vrijednost do 20 soldina treba priseći i dotaći Evanđelje;
- u čl. 43. krčmaru se ne vjeruje bez svjedočanstva ni u jednoj tražbini koju bi on imao od prodaje vlastitoga vina osim do 10 soldina, a podružniku, tj. koji tuđe vino prodaje, do 50 soldina uz prisegu;
- u čl. 44. nijedna trgovačka knjiga nije vjerodostojna bez dobrih svjedoka, osim do 50 libara za svaki dug, ali i tada treba prisegnuti na Evanđelje;
- u čl. 45. nijedna nagrada koja se potajno daje za nalaženje neke stvari, zločina ili čega drugoga, kao zemlje, vinograda ili druge stvari za koje se po zakonu daje *likuf* (konzumacija jela i pića nakon sklapanja određenog pravnog posla) – ili za nalaženje velikoga goveda – ne smije biti veća od 40 soldina, a tko daje više, to ide na njegovu štetu;
- najzad spomenimo i odredbu čl. 54. kojom se zabranjuje odvjetnicima primanje nagrade veće od propisane!

Stoga kao primjer sprečavanja sukoba interesa mogu nam poslužiti članci 20., 67. i 26. – takve su odredbe u svakom modernom zakonu o sprečavanju sukoba interesa.

VAŽNOST I ZNAČENJE

Vinodolski zakon prvi je tiskom objavio Antun Mažuranić 1843. godine. Taj je dragocjeni pravni spomenik u Hrvata zanimljiv europskoj pravno-povijesnoj znanosti te je preveden na mnoge europske jezike (ruski, ukrajinski, francuski, poljski, njemački, talijanski, engleski i dr.). Najprije je, nakon nepune tri godine, preveden i objavljen na ruskome (Osip Bodnjanski), a 1878. Anna Michailowna Jewreinowa (Evreinova) publicirala je fototipsko izdanje izvornika s latiničnom i ćirilicom transkripcijom. Poljski prijevod 1856. potpisuje Waclaw Alexander Maciejowski, a francuski 1896. Jules Preux. *Patrijarh slavistike*, Vatroslav Jagić izdaje 1880. izvornik Vinodolskoga zakona uz iznimno vrijedna filološka i pravna tumačenja s novim ruskim prijevodom, a deset godina kasnije u suradnji s Franjom Račkim i Ivanom Črnčićem objavljuje *Statuta lingua Croatica conscripta – Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski, a donekle i svega krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski*. Godine 1931. Marko Kostrenčić objavljuje njemački prijevod. U knjizi Mihe Barade *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu* prijepis i tumačenje na suvremenom hrvatskom jeziku uredio je Vjekoslav Štefanić. Povodom 700. obljetnice od donošenja Josip Bratulić priredio je 1988. *Vinodolski zakon: faksimil, diplomatičko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik*, dok je Lujo Margetić u svojim izdanjima uz hrvatsko tumačenje donio engleski, njemački, talijanski i francuski prijevod te brojnim radovima iznimno unaprijedio pravno-povijesna istraživanja i spoznaje vezane uz Vinodolski zakon.

U sklopu projekta *Digitalizirana baština* koji provodi Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, a kojim je zamišljena digitalizacija

izabranih značajnih djela iz njezina fonda, među prvima je, još u studenome 2005. godine, digitaliziran upravo rukopis Vinodolskog zakona. Sve navedeno dostatno potvrđuje širok interes ne samo hrvatskih već i zamjetna broja inozemnih znanstvenika za proučavanje našeg najstarijeg običajnog prava.

Vinodolski zakon mnogostruko je važno povijesno vrelo, ne samo za pravnu povijest i filologiju, već i za poznavanje društvenih struktura Vinodola, crkvenoga ustroja, etnološke i kulturne baštine. Stoga smo slobodni zaključiti da je Vinodolski zakon i danas podjednako poticajan i aktualan iako je od njegova donošenja prošlo točno 725 godina: još iz njegovih odredbi štošta možemo zamijetiti i naučiti. Možda je više negoli išta zamjetljiv njegov izrazito *humani zakonski karakter*.

BIBLIOGRAFIJA (IZBOR):

Barada, Miho, *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Djela JAZU, knj. 44), 1952.; Barbarić, Ivan, 720. obljetnica Vinodolskog zakona, *Vinodolski zbornik* 13 (2010): 68-93; Barbarić, Josip, Neke odredbe Vinodolskog zakona u svjetlu objavljene diplomatske građe, *Arhivski vjesnik* 36 (1993): 99-116; Bartulović, Željko, Dr. Matko Laginja i istraživanja Vinodolskog zakona, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana* 4 (1998): 29-35; Bartulović, Željko, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava: Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.) s uvodnim razmatranjem o povijesti otoka Krka, Vinodola i Senja od antike do konca XV. stoljeća*, Rijeka: Ogranak Matice hrvatska Rijeka (Niz Povijesni radovi 2), 1997.; Beuc, Ivan, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pravnopovijesne studije*, Zagreb: Pravni fakultet Zagreb i Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.; Bogović, Mile, Crkva u Vinodolskom zakonu iz 1288. godine, *Riječki teološki časopis* II (1994) 1: 63-77; Cvitanić, Antun, Pristav u Vinodolskom zakonu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci* 3 (1983): 69-74; Cvitanić, Antun, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split: Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela, knj. 125), 2002.; Dabinović, Antun, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb: Matica hrvatska, 1940. (reprint izdanje: Nakladni zavod Matice hrvatske /Biblioteka Hrvatske povjesnice/, Zagreb 1990.); Gardaš, Miro – Petrašević, Tunjica – Cikač,

Martina, Dokazni postupak i dokazna sredstva u Iločkom statutu i Vinodolskom zakoniku, *Pravni vjesnik* 26 (2010) 2: 37-56; Hercigonja, Eduard, Neke jezično-stilske značajke Vinodolskoga zakona (1288) i Krčkoga (Vrbanskoga) statuta (1388), *Slovo* 39-40/1989-1990 (1990): 87-125; Kampuš, Ivan, Poruka naših predaka – Lujo Margetić: Vinodolski zakon, Rijeka, 1998., *Forum XXXVIII* (1999) 71(7/9): 1069-1085; Kampuš, Ivan, Pristup Luje Margetića proučavanju Vinodolskog zakona, *Rijeka* 4/1998-1999 (1999) 1-2: 7-21; Katičić, Radoslav, Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu, *Slovo* 39-40/1989-1990 (1990): 73-85; Klaić, Nada, Što su kmetovi Vinodolskog zakona? Prilog problematici društvenog uređenja Vinodola u XIII. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu – Odsjek za povijest* 4 (1962): 25-50; Klaić, Nada, *Vinodol od antičkih vremena do knezova Krčkih i Vinodolskog zakona*, Pazin – Rijeka: Historijski arhiv Pazin – Historijski arhiv Rijeka (Posebna izdanja Historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci, sv. 9), 1988.; Kolanović, Josip, Hrvatsko običajno pravo prema ispravama XIV. i XV. stoljeća, *Arhivski vjesnik* 36 (1993): 85-98; Kolanović, Josip, Komparativno statutno pravo slobodnih kraljevskih gradova te priobalnih gradskih općina, u: *Statut grada Varaždina – Statuta civitatis Varasdinensis*, priredili i preveli Josip Kolanović i Mate Križman, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2001., 30-50; Kosanović, Ozren, Prilog za bibliografiju radova o povijesti srednjovjekovnog Vinodola sa historiografskim pregledom, *Historijski zbornik* 63 (2010) 1: 243-268; Kostrenčić, Marko, *O radnji prof. dr. Mihe Barade, Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Predavanja održana u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, sv. 9), 1953; Kostrenčić, Marko, Vinodolski zakon, *Rad JAZU* 227 (1923): 110-230; Koščak, Vladimir, Položaj Vinodola u hrvatskoj feudalnoj državi, *Historijski zbornik XVI* (1963): 131-146; Laszowski, Emilij, *Gorski kotar i Vinodol. Dio državnine knezova Frankopana i Zrinskih. Mjestopisne i povjesne crtice*, Zagreb: Matica hrvatska, 1923.; Levak, Maurizio, Podrijetlo i uloga kmetâ u vinodolskom društvu XIII. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti HAZU* 19 (2001): 35-81; Mandić, Oleg, Kmetovi u općinama oko Kvarnera od XIII do kraja XVII stoljeća, *Zbornik Historijskog instituta JAZU* (Zagreb) 5 (1963), str. 153-203; Margetić, Lujo – Kostrenčić, Marko – Cvitanić, Antun – Milušić, Anto, Bratulić, Josip, *Vinodolski zakon 1288. Studijski materijal i tekst*, Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera, 1998.; Margetić, Lujo, Senjski statut iz 1388, *Senjski zbornik* 12-13-14 (1987): 19-100; Margetić, Lujo, Vinodolska općina i vinodolski kmeti, *Rad HAZU* 485 (2002): 129-169; Margetić, Lujo, *Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave*, Rijeka: Školska knjiga et al., 1980.; Margetić, Lujo, *Vinodolski zakon – La legge del Vinodol – Das Gesetz von Vinodol – The Vinodol Law*, Rijeka: Adamić & Vitagraf, 1998., 22000.; Margetić, Lujo, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, knj. 3.: Grobnik, Bakar, Hreljin, Grižane, Bribir, Vinodol*, Rijeka: “Adamić” i Zavod za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog

fakulteta u Rijeci, 2007.; Margetić, Lujo, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, priredio, napisao popratne studije i preveo ~, Zagreb – Rijeka: Nakladni zavod Globus (Biblioteka Posebna izdanja) i Naklada Kvarner, 2012.; Margetić, Lujo, *Vinodolski zakon – La legge del Vinodol – Das Gesetz von Vinodol – The Vinodol law*, Rijeka – Zagreb: Adamić i Nakladni zavod Globus, 2008.; Margetić, Lujo, Zakoni, pravni običaji, statuti, privilegiji, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost, sv. II. Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga, 2000., 148-166; Matijević Sokol, Mirjana, Statuti gradskih komuna i povlastice slobodnih kraljevskih gradova s posebnim osvrtom na grad Koprivnicu, u: *Statut grada Koprivnice – Statuta civitatis Caproncensis*, prevela i priredila Karmen Levanić; predgovor i uvod Dražen Ernečić, Mirjana Matijević Sokol, Karmen Levanić, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice i Državni arhiv u Varaždinu (Biblioteka Fontes Caproncenses – Izvori za povijest Koprivnice, knj. 2), 2006., 9-29; Mažuranić, Antun, *Zakon vinodolski od leta 1280. s priloženim izgledom glagolskoga pisma u rukopisu* (P. o. iz Kola), Zagreb 1843.; Mažuranić, Vladimir, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 2 sv., Zagreb: Informator, 21975.; Mičetić, Zrinko, *Praputnjak i Vinodolski zakon*, Praputnjak: Kulturno društvena udruga "Praputnjak", 2009.; Milović, Đorđe, *Kaznena prava šest sjevernokvarnerskih statuta*, Rijeka: Adamić, 2005.; Novak, Zrinka, Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu, *Historijski zbornik LXII* (2009) 2: 315-343; Polovina, Svetislav, Gospodarski i društveni aspekti Vinodolskog zakona, *Ekonomska misao i praksa I* (1992) 1: 157-160; Radošević, Petar, Pčelarsko pravo u hrvatskoj pravnoj povijesti (I. dio), *Hrvatska pčela* 128 (2009) 6: 179-180; Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1997.; Raukar, Tomislav, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb: FF Press, 2002.; Raukar, Tomislav, Vinodolski zakon i hrvatsko srednjovjekovno društvo, *Historijski zbornik XLV* (1992) 1: 155-168; Smiljanić, Franjo, O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. stoljeća, *Povijesni prilozi XXVI* (2007) 33: 33-102; Smiljanić, Franjo, *Studije o srednjovjekovnim slavenskim/hrvatskim institucijama*, Zadar: Sveučilište u Zadru - Odjel za povijest (Posebna izdanja Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, knj. 3), 2010.; *Statuta lingua Croatica conscripta – Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski, a donekle i svega krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski*, uredili Franjo Rački, Vatroslav Jagić i Ivan Črncić, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium (Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, vol. 4), 1890.; Tadejević, Vinko, Poljoprivredno čitanje Vinodolskog zakona, *Vinodolski zbornik* 9 (2004): 245-249; *The statute of Vinodol from 1288*, London: British Croatian Society /BC review, no. 14), 1978.; *Zakon' vinodol'skij: faksimile i karta horvatskago brega Adriatičeskago morja*

S.-Peterburg' pečatano v' litografii A. Beggrova, 1878. (privezano: Zakon' vinodolskij s' predisloviem' i transkripciej A. M. Evreinovoj); Zoričić, Bojan, Vinodolski zakon: novo tumačenje pojedinih dijelova, Vinodolski zbornik 11 (2006): 110-114; Zoričić, Glorija, Kazнено procesno pravo po Vinodolskom zakonu, Pravnik XLV (2011) 1/90/: 135-152.

STATUTA
IADERTINA

CVM OMNIBVS REFORMA-
TIONIBVS IN HVNC VSQVE
DIEM FACTIS,

ADDITO Q. INDICE LOCVPLETISSIMO
NUNC PRIMVM TYPIS EXCVSSA.

VENETIIS, APVD DOMINICVM DE FARRIS.

M D L X I I I I .

Zadarski statut

Doc. dr. Zrinka Nikolić Jakus
Filozofski fakultet, Zagreb

Statuti dalmatinskih gradova najvažniji su gradski pravni dokumenti kojima se uređivao cjelokupan život komune – politički, gospodarski, društveni i kulturni, pa tako i uređenje i funkcioniranje komunalnih vlasti. U tome nije iznimka nije bila ni Zadar, u srednjem vijeku najveći i uz Dubrovnik najznačajniji grad na našoj obali, grad u kojem je Venecija stoljećima, još od vremena Karla Velikog, gledala svojeg najopasnijeg mogućeg suparnika među gradovima na istočnojadranskoj obali, upirući se da ga osvoji i zadrži pod svojom kontrolom sve do konačnog uspjeha početkom 15. stoljeća. Zadarski statut sastavljen je vjerojatno krajem 13., odnosno početkom 14. stoljeća s obzirom na to da najkasnije odredbe sadržane u petoj, posljednjoj knjizi Statuta, mogu datirati iz 1305. godine, a za neke knjige se, drugu i treću, smatra da su mogle nastati i ranije. Zajedno s naknadnim odredbama, tzv. reformacijama koje su također ušle u statut 1458. godine, statut je tiskan u Veneciji 1564. godine u verziji koja je odgovarala tadašnjim mletačkim vlastima. Danas postoji još samo jedan rukopisni primjerak i čuva se u knjižnici franjevačkog samostana u Dubrovniku. Moderno izdanje statuta priredili su Josip Kolanović i Mate Križman, a objavili su ga 1997. godine zadarski ogranak Matice hrvatske i Hrvatski državni arhiv. Zadarskim statutom najviše su se bavili ugledni povjesničari i pravni stručnjaci Vitaliano Brunelli, Lujo Margetić i Marko Kostrenčić, a do danas ga je najdetaljnije obradio Ivan Beuc u studiji objavljenoj u Vjesniku Državnog arhiva u Rijeci 1954. godine. U novije vrijeme njegovim pojedinim odredbama bavili su se Vilma Pezelj, koja je proučavala položaj žena, te Domagoj Mijan, koji je pisao o pomorskim odredbama. Zadarskim pravnim sustavom i propisima, osobito kapitularima, zbirkama propisa koje određuju obveze i prava gradskih dužnosnika, u posljednje se vrijeme osobito bavi Tomislav Popić.

Prema vremenu nastanka i dopunama u zadarskom statutu možemo prepoznati pravno uređenje grada koje je bilo na snazi u kasnom srednjem vijeku. Međutim, valja upozoriti da u odnosu na neke naše druge statute, Zadarski statut donosi relativno mali broj propisa o ustroju i radu pojedinih tijela gradske vlasti, jer je to bilo regulirano već spomenutim kapitularima. Oni su, nažalost, najvećim dijelom uništeni tijekom mletačke vladavine kad je došlo do preustroja i smanjenja ovlasti lokalnih organa vlasti. Zbog toga imamo manje sačuvanih podataka o načinu na koji se u srednjovjekovnom Zadru regulirao mogući sukob interesa u funkcioniranju vlasti nego što to, primjerice, imamo za Dubrovnik. Ipak, neki se podaci mogu iščitati iz sačuvanih odredbi.

U vrijeme ili odmah nakon sastavljanja statuta, znači od prve polovine 14. stoljeća, organe gradske vlasti, osim predstavnika vrhovnog suverena Venecije, odnosno hrvatsko-ugarskog kralja, popunjavalo je gradsko plemstvo. Njemu je pripadalo između 30 i 40 obitelji (preciznije oko 35 do 36) čiji su punoljetni muški članovi imali isključivo nasljedno pravo članstva u velikim vijećima i bili su glavni organi vlasti iz kojih su se birali lokalni dužnosnici i suci. Kad govorimo o rješavanju sukoba interesa u zadarskoj vlasti, govorimo isključivo o onim dužnostima koje je moglo birati i na koje je moglo utjecati domaće Veliko vijeće sačinjeno od gradske elite, a ne o onim najvišim upraviteljima, knezovima, koje je od početka 12. do 14. stoljeća postavljala vrhovna vlast nad gradom – bio to mletački dužd ili ugarski kralj. U vrijeme vladavine hrvatsko-ugarskih kraljeva iz anžuvinske dinastije (1358. – 1409.) u Zadru su se između zadarskih vijećnika birala trojica rektora na razdoblje od obično dva mjeseca. Iako su zadarske plemićke obitelji imale monopol na upravljanje gradom, intencija je ipak bila da se, bez obzira na bogatstvo i brojnost pojedinih obitelji, na upravljačke funkcije izaberu najbolji i najsposobniji pripadnici plemićkog kruga. Tako je primjerice Pavao Pavlović (Paulus de Paulo), poznati zadarski kroničar koji je djelovao potkraj 14. i početkom 15. stoljeća, biran na funkciju gradskog rektora, kneza, čak 24 puta tijekom tri desetljeća, iako je njegova obitelj bila među najmalobrojnijim i najsiromašnijim zadarskim plemićkim rodovima. Za usporedbu, neke

su obitelji u približno u istom razdoblju ostvarile jednaku brojnost mandata kao i Pavao Pavlović, no u njihovu slučaju na rektorsku dužnost biralo se više muških članova obitelji. Najveći broj mandata ostvario je veliki rod Grisogona, čak 89, ali raspoređenih između dvanaest osoba tijekom pola stoljeća.

Odredbama Statuta o izboru pojedinih dužnosnika, a pritom su najznačajnije prva i druga knjiga Statuta koje propisuju djelovanje izvršne i sudske vlasti, nastojala se spriječiti svaka mogućnost dominacije pojedinih rodova koji bi se mogli nametnuti brojnošću svojih punoljetnih članova kao izbornika u Velikom vijeću. Tako se propisuje da se pri izboru bilo kojeg dužnosnika vlasti – suca, kneza ili načelnika (potestata), mora paziti da otac ne glasuje za sina, ni sin za oca, kao ni brat (uključujući i polubrata) za brata (Knj.1, Nasl. II, gl. 4). Prilikom izbora onaj kandidat o kojem se glasuje, kao i njegov otac i braća, odnosno sinovi, dužni su napustiti dvoranu. Naknadno, ali vrlo brzo nakon donošenja Statuta, donesena je i odredba (Ref. 19) kojom se propisuje da ne samo u slučaju izbora oca sin izlazi iz vijećnice u kojoj se glasuje (odnosno, ne sudjeluje u glasovanju) i obratno, nego i braća i prvi krvni rođaci. Da se to strogo poštovalo, govori i primjer zadarskog spora iz 1351. kada se utvrđivalo nasljedstvo jednog člana plemićke obitelji de Soppe umrlog bez oporuke. U vrijeme kad još nije bilo matičnih knjiga o srodstvu su na sudu svjedočili stariji ugledni ljudi koji su poznavali odnose u pokojnikovoj obitelji. Tako su u sporu o nasljedstvu u obitelji de Soppe, kao dokaz da su izvjesni Lompre i Blaž bili prvi bratići, svjedoci naveli da su “izlazili jedan za drugog iz zadarskog vijeća kao rođaci po krvi”, odnosno da “su bili bratići po krvi rođeni od dvojice braće i izlazili su jedan za drugog iz vijeća prilikom izbora”. (*Curia maior civitium*, dok. 15). Očito se taj postupak u očima svjedoka i ostalih prisutnih na sudu i nakon nekoliko desetljeća urezao kao najvjerodostojniji dokaz srodstva, što pokazuje da se redovito i primjenjivao u praksi.

Iako su plemićki rodovi bili strogo organizirani po agnatskom načelu, pri čemu su samo muški srodnici imali pravo na ime roda i glavne

rodovske nekretnine, u statutarnim odredbama vidljivo je da su se i veze u široj obitelji, ne samo po ocu već i po majci, kao i one koje nisu bile krvne, prepoznavale kao moguće kompromitirajuće prilikom izbora dužnosnika, odnosno njihova djelovanja. Već spomenuta odredba (Ref. 19) o izlaženju iz vijeća zbog srodstva uključila je i pastorka u slučaju očuha te očuha u slučaju pastorka – znači ljude koji su bili povezani zakonskim, a ne krvnim srodstvom, odnosno eventualnim životom u zajedničkom kućanstvu u jednom razdoblju života. U današnje vrijeme očito je da se sudjelovanje više članova obitelji u zakonodavnim, pa i izvršnim tijelima vlasti ne smatra nužno kompromitirajućim, jer se ne smatra da u društvima u kojima je na snazi predstavnička demokracija, odnosno sloboda izbora, postoji opasnost monopolizacije vlasti od jedne obitelji. Zbog toga danas nije prepreka da članovi iste obitelji prisustvuju zasjedanjima i glasuju jedan za drugog na sjednicama. U Zadru se također pazilo da se među izbornicima ne smiju naći osobe koje su u nekom međusobnom stupnju srodstva (Ref. 20). S obzirom na to da su se pripadnici zadarskog plemićkog kruga najčešće, iako ne isključivo, ženili međusobno, u tom je slučaju o tome trebalo voditi računa.

Shvaćanje sukoba interesa prepoznato u slučaju izbora i djelovanja sudaca nešto nam je bliže. Ovdje je prikladno citirati uvod zadarske statutarne odredbe o uskratu nadležnosti bilo kojemu sucu, zbog srodstva (Knj. 2, Nasl. I, gl. 1): “Budući da nam je iskustvo, koje nas svemu uči, nadasve često pokazalo kako tjelesna navezanost mnogo puta sputava duh onoga koji sudi, pa iz toga proishodi izjalovljena odnosno razumu suprotna presuda...” U toj je odredbi moguće kompromitirajuće srodstvo suca i stranke pred sudom preciznije prepoznato: otac nije smio suditi djeci, brat bratu ili sestri, nećak stricu ili ujaku, tast zetu, unuk – bilo po sinu bilo po kćeri – djedu ili baki, krvni rođaci međusobno, ali ni pripadnici svojte. Tako, naravno, i obratno. Praktički nije dopušteno srodstvo ni po kojoj liniji – krvnoj ili zakonskoj – između suca i stranke. Zanimljivo je da se ne spominje inače veoma važno srodstvo u srednjem vijeku – ono duhovno, odnosno kumstvo, koje je danas često spominjano kao mogući razlog sukoba interesa zbog, primjerice, dodjeljivanja

DE IVDICIBVS ET PLACITIS ET IVRISDI-
ctione omnium iudicum Communis Iadræ. Cap. I.

VM MAGISTRA rerum experientia nobis se-
pissime indicauit quod carnalitat^s affectus faciat
multotiens claudicare animum iudicantis ex quo
sequitur sententia abortiua, seu contraria rationi.
Volentes huic morbo celeriter obuiare. Statuimus
quod nullus Pater possit esse Iudex in questionibus
Filiorum, neq; Frater possit esse Iudex in questionibus
Fratris, vel Sororis, neq; Nepos possit esse Iu-
dex in aliqua questione Patruⁱ, vel Auunculi, neq;
Socer possit esse Iudex in aliqua questione Generi,
neq; Filius Filij, vel Filia^e possit esse Iudex in questionibus Aui, vel Auiæ,
nec aliquis Consanguineus possit esse Iudex in questionibus Consanguinei
Germani, nec Cognatus possit esse Iudex in aliqua questione Cognati, neq;
e^contra, seu e^conuerso separatim specialiter, ac diuisim in quolibet casu-
um predictorum, & in quibuslibet personis superius enarratis, seu singula-
riter districtis.

De finita, & terminata iurisdictionis maioris Curia^e in quarta
Iudicum mudua Renouatione. Cap. II.

Volumus quod nullus possit esse Iudex in Curia maiori domini Comi-
tis ante quartam muduam, seu iudicum mutationem, sed in ipsa quarta
mudua, seu mutatione iudicum libere quilibet eligatur, & valeat esse Iu-
dex in Curia domini Comitis.

Declaratum fuit per reformationem maioris Consilij factam die xxvij.
Mensis Maij ultimo Anno secundi Regimini Comitatus domini Michaelis
Maurøceni, quod quilibet qui fuerit iudex maioris Curia^e, si cessauerit vno
anno ab ipso officio, libere possit esse Iudex si electus fuerit, & quod statu-
tum hoc sic intelligi debeat & seruari.

De Iudicis repulsione, ratione testimonij præstiti in causa. Cap. III.

Statuimus quod si aliquis testis testificatus fuerit super re, seu aliqua
questione, non possit postea esse iudex super illa re siue questione, quod ue-

poslova i sl. U slučaju da su se zbog srodstva jedan ili čak trojica sudaca zadarskog Velikog sudbenog stola morala povući, zamjenik je biran ždrijebom među zadarskim egzaminatorima (izabranim ovjeriteljima zadarske komune koji su provjeravali jesu li svi notarski akti u skladu sa zakonom i, ako jesu, ovjeravali su ih potpisom) (Knj. 2, Nasl. 1, gl. 6). U jednoj kasnijoj reformaciji (Ref. 120) navodi se da zadarski egzaminatori mijenjaju i vijećnika kneza kad mora napustiti sud zbog rodbinskih veza. Ta se odredba odnosi na razdoblje kad je Zadar već bio pod Venecijom pa su sudili mletački knez u Zadru i četvorica njegovih savjetnika koji su bili pripadnici zadarskog plemstva. Naravno, nije se dopuštalo ni da advokat, zastupnik neke stranke pred sudom, i sudac budu u odnosu oca i sina ili brata ili polubrata (Knj. 2, Nasl. IX, gl. 59).

Od ostalih zanimljivih odredbi kojima se sprečavala korupcija i sukob interesa u “privatnom sektoru” može se izdvojiti ona po kojoj je bilježnik koji bi se usudio za sastavljanje nekog pravnog dokumenta (npr. oporuke) uzeti više od onog propisanog statutom, morao vratiti dvostruko od onoga što je uzео (Knj. 2, Nasl. XVII, Gl. 102). Zakon je također brinuo o zaštiti imovine maloljetne djece bez roditelja. Njima su se imenovali skrbnici iz očeve i majčine rodbine koji su morali brinuti o dobrima siročadi i po punoljetnosti položiti račun o svojoj upravi nad imanjem. Na isti način brinulo se i o imovini slaboumnih i “mahnitih”, tj. duševno oboljelih (Knj. 2, nasl. IV, gl. 26, 27, 28).

Iako je teško uspoređivati društveno-pravno uređenje srednjovjekovnih komuna s današnjima, može se zaključiti da je postojala namjera da se svim građanima u skladu s njihovim staleškim statusom osigura pravičnost, te da se sudionicima u vlasti, koje je u kasnom srednjem vijeku doduše ograničeno na određen broj punoljetnih muškaraca iz zatvorene društvene skupine, zajamči ravnopravnost sudjelovanja u izbornom procesu i sudskom postupku.

BIBLIOGRAFIJA:

IZVORI:

“*Curia maior ciuilium*—najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351-1353)”. Prir. Gordan Ravančić. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001.): 85-160.

Zadarski statut. Priredili Josip Kolanović i Mate Križman. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, 1997.

LITERATURA:

Beuc, Ivan. “Statut zadarske komune iz 1305. godine”. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 2 (1954.): 493-781.

Brunelli, Vitaliano. “Gli ‘Statuta Jadertina.’” *Programma dell’ I.R. Ginnasio superiore di Zara 1905-1906.*, 1-33. Zadar, 1906.

Klaić, Nada i Ivo Petricioli. *Zadar u srednjem vijeku do 1409. (Prošlost Zadra II)*. Zadar: Filozofski fakultet, 1976.”

Popić, Tomislav. “Srednjovjekovni zadarski kapitulari”. *Povijesni prilozi* 42 (2012.): 43-80.

Liber Statutorum Civitatis
 Ragusie Compositus per Gregorium
 virum omnium Malacum susti-
 nianum de Venecis honorabilem
 Comitem Ragusie Anno domini Millesimo
 quingentesimo septuagesimo secundo. Invi-
 tionis quaterdecima. Mense Na-
 vy. Confirmatus per plures Ragusie.
 Mores sicuti agerati die unice
 Vicesimo nono ere. Mense:

Unmus rex
 d'vitor deus
 q'mutual
 machinam
 et p'mortua
 le materia
 et nichilo
 creavit in

uero. horem que velimo tere
 ad v'magine similitudine sua
 for maucrat que paulominus
 ab angelis d'minuera simpli-
 cem iustri ac rectu d'stituit in
 medio parroui cuictaq; que u-
 uis alunan globe in ferrus ipi
 dictioni subieat legēq; v'vrit
 qua si i'uolatā fuass' nūq; ab
 illa gl'ia decroisset. Postq; aut
 protoplauit'us ille sui creatōis
 māv'ata trāsgrediens ueluro in
 obediens fuit asēde p'roz expul-
 sus morte erimas. n' similitates
 omis quas ex uicti p'omi gustu s'
 que siue nō in felicit' av' su' g'uis

postentate transmissit. sicq; stig-
 q' licet p'mitus omnia cent hoib'
 comuia. 7 quilibet eet d'tentus
 hys q' sibi sufficiebāt av' usum.
 crescente p'omodu neq'tia hoīū
 uoluerūt ipi mōtales ipa possi-
 dē. Voluit unq'sq; suū agnosce
 ceperūt av' ampliores annelac
 v'vutias. Lep' eoz corōib' ex
 arde scē auri sacra fames 7 effre-
 nata cupiditas oīur maloz cap-
 maē 7 actur. Ceperūt int' eos
 exoriri discordie d'tentiones
 7 rixē p' quas uolentia rapine
 homicidia 7 alia maleficia omi-
 tūc. Ceperūt potentes debili-
 ores iuste opp'mē queraē. q' ne-
 quens pls' mutius sustinere le-
 ges d'stitutioēs statuta et d'su-
 titioines cōvenerūt. que iustū
 un' quilibet d'suarent. Et av' be-
 ne ac uirtuose uiuentū cōpel-
 lerent hoīes eosq; metu tenaz.
 Maleficus cohereret. nica
 eni ut legit' ē d'stans 7 p'petua no-
 litas ius sui uniuersis tribues.
 Hec est illa iusticia sup' cuius
 solū si rex seruent nō obuiabit
 ei d'q; malignū. Hec ē q' iustit
 impia. regna cōroborat. p'napi-
 tus amplificat. auget 7 multi-
 phicat ciuitates. Pant d'corū
 am. d'vutit pacē. Serentes q' ipi
 regit' istarū pacifico ac quieto.

Dubrovački statut i druge zakonske zbirke

Dr. sc. Zdenka Janeković Römer
Zavod za povijesne znanosti HAZU

Pisani pravni poredak Dubrovačke Republike počivao je na statutu iz 1272. godine i još sedam kasnijih zakonskih zbirki (Statut carinarnice, Knjiga svih reformacija, Stonske odredbe, Zelena knjiga, Žuta knjiga, Lastovski statut, Mljetski statut). Zakonske odredbe svjedoče o brizi za djelovanje pravnog poretka i javnih službi, a protiv korupcije, sukoba interesa, zloupotrebe položaja, pronevjere, utaje poreza, neisplaćivanja plaće radnicima, krađe te rodbinskog i interesnog umrežavanja. Dubrovačka vlada poduzimala je poticajne, nadzorne i kaznene mjere i institucionalnu kontrolu kako bi utjecala na savjest i postupke službenika i spriječila sukob između javnog i osobnog interesa. Zakonom je bilo utvrđeno da službe pripadaju Republici, a ne vlasteli koja ih obavlja te se oni stoga moraju ponašati u skladu sa zakonima, a ne po svojoj volji. “Vlast mora biti u zakonima, a ne u osobi”, kaže dubrovački vlastelin i filozof Nikola Vidov Gozze u djelu “O upravljanju državom” (*Dello Stato delle Republiche*, 1591). U tome su svjetovne vlasti imale podršku Crkve – shvaćanje o apsolutnoj, Božjoj pravdi i pravednosti bilo je ugrađeno i u statutarne norme. Svi činovnici Republike, od kneza naniže, morali su prisegnuti da će se pridržavati propisanih pravila službe, što je ušlo u statut u formi zakona. Za ovu priliku donosim navod iz kneževe prisege: “Ja, knez dubrovački, prisežem na Sveta Božja Evanđelja da ću u dobroj vjeri, bez himbe i zle namisli štititi ovaj grad

i njime upravljati prema njegovu poretku i običaju... i da ću probitke općine dubrovačke pošteno štititi. Sprječavat ću zavjere i tajne saveze... te zlodjela. Pravdu ću jednako izvršavati jačima i slabijima... S većinom u Vijeću i sa sudom suzbijat ću zle navike, a dobre promicati. I neću pomogati prijatelju ni na prijevaru škoditi neprijatelju”. U prisezi kneževog zamjenika, sudaca, odvjetnika i vijećnika izrijekom stoji da “neće uzimati ni dopuštati da se uzima mito da bi se nekome pomoglo ili naškodilo.”

Briga za očuvanje pravedne, javnom dobru okrenute vlasti, počinjala je od vrha, od Velikog vijeća kao zakonodavnog tijela, Vijeća umoljenih kao vrhovnog prizivnog suda i mjesta kreiranja politike Republike te Malog vijeća, tijela izvršne vlasti. Politička rasprava u vijećima bila je normirana stavom pojedinca – svatko je morao raspravljati i glasovati isključivo prema vlastitoj savjesti. Predizborna kampanja i interesno povezivanje bili su zabranjeni i kažnjivi visokim novčanim iznosima, zatvorskom kaznom te gubitkom službi i povlastica. Službenici su birani u Velikom vijeću, najčešće dvostrukim izborom – do nominacija se dolazilo tajnim prijedlozima ili slučajnim odabirom, a potom se tajno glasovalo o nominiranima koji su morali biti izabrani dvotrećinskom većinom. Pri glasovanju su rođaci kandidata morali napustiti vijećnicu. Kandidatura je načelno bila dostupna svim plemićima, s time da je odabir bio sužen zakonskim odredbama o dobroj granici, vakanciji između dva mandata i zabranom istodobnog obnašanja dvije i više službi. Osobito se pazilo da jedna te ista osoba ne upravlja prihodima dviju ili više crkvenih ili svjetovnih institucija, što se može usporediti s današnjim članstvom u upravnim odborima. Također, rođaci nisu mogli u isto vrijeme obnašati istu službu. Kratki mandati bili su još jedan način sprečavanja zloupotreba. Drastično skraćivanje kneževskog mandata na samo jedan mjesec ukazuje na svjesnu politiku ograničavanja moći najviših državnih službenika kako bi se spriječila privatizacija vlasti. Knez je tijekom 15. stoljeća izgubio sudske ovlasti i pravo raspolaganja općinskim prihodima – za sve potrebe morao se obraćati blagajnicima. I sam je bio pod nadzorom providnika države, a kad bi počinio prekršaj podlijegao je kazni kao i svaki drugi državni činovnik.

Pravosuđe je bilo pod posebnim nadzorom, zbog velikih mogućnosti zloupotreba. Plaća sudaca bila je mala jer se htjelo postići da budu motivirani dužnošću prema javnom dobru, a ne zaradom. Služba državnog odvjetnika, odnosno tužitelja, štitila je temelje Republike. On je pokretao postupke protiv zločinaca, štitio državne prihode i posjede i vodio brigu o tome kako državni službenici vrše svoje dužnosti. Bez odlaganja je morao pokretati parnice protiv svih zločinaca i prekršitelja zakona. Privatni odvjetnici nisu smjeli mijenjati strane u postupku, prihvaćati druga zastupništva do okončanja trenutačne parnice ni zagovarati svoje stranke na prizivnom sudu. Nisu smjeli sudjelovati u parnicama svojih rođaka niti se privatno družiti s klijentima. Suci i odvjetnici prisezali su da neće primati nagradu ni darove od klijenata i da neće odgađati presude kako bi ostvarili dobitak. Nisu smjeli primati mito, a ako bi to netko učinio u njihovo ime morali su sve vratiti i nadoknaditi štetu. I stranke u postupcima morale su prisegnuti da nisu dale mito i da to nije od njih zatraženo.

Poslanička služba bila je pod posebnim nadzorom zbog važnosti diplomatskih zadaća i velikih troškova. Poslanici su morali strogo slijediti upute vlade i tijekom poslanstva nisu smjeli raditi ništa privatno ni na osobnu korist. Novac poslanstva bio je povjeren uglednom pučaninu koji je njime raspolagao u skladu s uputama vlade te po povratku podnosio izvještaj o troškovima, radu i ponašanju diplomata. Ako bi dao novac poslanicima bio bi kažnjen zatvorskom kaznom u trajanju od šest mjeseci, a poslanik koji bi novac primio izgubio bi službe i privilegije Republike te odslužio zatvorsku kaznu u trajanju od šest godina. Poslanici nisu smjeli zadržati diplomatske darove, izuzev namirnica, a nije ih zadržavala ni država nego su se prodavali na dražbi. Ako bi zadržali poklon poslanici su gubili plaću i morali su platiti kaznu u dvostrukoј vrijednosti poklona.

Službenici koji su baratali općinskim prihodima morali su priseći da robu i novac neće zadržavati, upotrijebiti u svoju korist ni posuđivati nego će ih isključivo namjenski trošiti, ne po svojoj volji nego po zapovijedi kneza i Malog vijeća. Svi službenici morali su voditi poslovne knjige i polagati

točne i čiste račune o poslovanju, neki svaka tri mjeseca, neki svaki mjesec, a neki, poput državnih blagajnika, u svakom trenutku kad bi knez to zatražio. Nakon isteka mandata svojim nasljednicima u službi morali su predati knjige, račune i dokumente te sređenu blagajnu bez dugova. Širenje dubrovačkog teritorija zahtijevalo je mrežu lokalnih službenika koji su u svakom pogledu bili podvrgnuti nadzoru središnje vlasti. Postupanje mimo uputa vlade, primanje poklona, ubiranje samovoljnih nameta od stanovništva i bilo kakvo nasilje povlačili su gubitak službe. Za naše današnje prilike posebno je zanimljiva prisega nadzornika općinskih gradnji da će poslove za koje su zaduženi izvršiti najbolje moguće i po najnižoj mogućoj cijeni, ne trošeći novac ni na što osim na gradnju. Treba napomenuti i to da je Republika zakonskom regulativom štitila pravo radnika na plaću – poslodavci su bili zakonom obvezani isplatiti dogovorenu plaću u roku i to u novcu, a ne u naturi.

Sukob interesa sprečavao se i zabranom privatnog bavljenja poslom koji se mogao povezati sa službom. Primjerice, stonski knez nije mogao imati solane u Stonu jer bi ga sudjelovanje u unosnoj trgovini solju, tim srednjovjekovnim “bijelim zlatom” dovelo u sukob interesa, odnosno mogućnost zloupotrebe položaja. Zbog brige države za dostatnom količinom žita za prehranu stanovništva ista takva strogost primjenjivala se i nad službenicima žitnice - nadzornicima žitnice bila je zabranjena trgovina žitom. Carinici, nadzornici mjera i utega, lokalni knezovi i kaštelani, poslanici, sindici i službenici kovnice nisu uopće smjeli trgovati ni sudjelovati u trgovačkim kompanijama. Tijekom mandata službenici nisu smjeli uzimati carine u zakup ni otkupljivati tribute, porez i druge daće. Službenici u okolici grada nisu smjeli imati krčmu, dućan, mlin ili solane na području kojim su upravljali.

Zakoni protiv korupcije i pronevjere državnog novca nisu bili samo mrtvo slovo na papiru – podupirale su ih izuzetno visoke novčane i druge kazne koje su se i provodile. Primanje mita kažnjavalo se povratom uzete svote, uvećane za polovicu ili visokim paušalnim kaznama. Nadalje, ako bi se dokazalo primanje mita ta osoba više nikada nije

mogla dobiti općinsku službu. Kazne za druge prekršaje uključivale su globe, oduzimanje plaće, smjenjivanje i gubitak plemićkih prava i povlastica. Smatralo se da nema veće sramote od toga da se državne časti i dostojanstva mjere novcem. Zbog toga su nepošteni službenici morali biti ne samo kažnjeni nego i osramoćeni javnim obznanjivanjem njihove krivice. Teže zloupotrebe smatrane su izdajom pa su kažnjavane isključivanjem iz vijeća i progonstvom. Takva kazna nije značila samo gubitak povlastica i službi nego i gubitak prava građanstva, to jest potpuno isključenje iz zajednice. Kazna se mogla prenijeti i na obitelj i rođake prekršitelja.

Republika se borila protiv zloupotreba položaja osnivanjem posebnih službi sa zadaćom nadzora nad upravnim aparatom. Prvi nadzorni službenici bili su ispitivači računa, koji su još od 14. stoljeća nadgledali sve službe vezane za državne prihode. Kako se ne bi našli u sukobu interesa nisu se smjeli privatno baviti računovodstvom. Vrlo široka ovlaštenja nad drugim činovnicima imali su providnici Republike, ustanovljeni u drugoj polovici 15. stoljeća. Nadzirali su glasovanje i donošenje odluka u vijećima, procjenjivali zakonitost zakonskih prijedloga, sprječavali predizbornu agitaciju, preispitivali odluke sudaca i nadgledali službenike. Imali su pravo pokrenuti istragu protiv svih činovnika koji su radili protiv zakona, posebno onih koji su krali općinsku imovinu. Službenike su nadzirali i tzv. sindici koji su se kretali po čitavom teritoriju Republike, pregledavali knjige i ispitivali mještane o ponašanju državnih službenika. Nadzorne službe mogle su vršiti i naknadne provjere tražeći na uvid knjige i račune. Kao što je već spomenuto, vezano uz poslanike, plemićke dužnosnike nadzirali su i pučani. Gradski kancelari provjeravali su jesu li ispitivači računa i blagajnici redovito na radnome mjestu. Oni su nadzirali izbore u vijećima – nosili su žare i kuglice i prebrojavali glasove. Nakon isteka kneževa mandata, čuvar zatvora bio je zadužen da provjeri inventar Kneževog dvora i usporedi ga s prethodnim popisom. Knez je morao platiti naknadu za sve uništene i nestale predmete. Namjesnici središnje vlasti izvan grada bili su podvrgnuti nadzoru lokalnog svećenika ili kancelara koji je izvještavao

vladu o njihovu službovanju. Neke službe imale su “ugrađeni” nadzor, jer ih je istovremeno vršilo nekoliko plemića. Samo su zajednički smjeli raspolagati prihodima i odlučivati o rashodima te otvarati škrinje s novcem, kako ih dobra prilika ne bi dovela u napast. Također, vlada je obilatim novčanim nagradama poticala dojave građana o zloupotrebama državnih dužnosnika.

Dubrovačka politika u osvit novoga vijeka uvelike se oslanjala na Cicerona i njegovu postavku o državi kao najjačoj odrednici života pojedinca, na Aristotelovu ideju o dobru kao cilju države te na kršćanski humanizam i moral. Bitna komponenta tog svjetonazora jest republikanizam, na koji se nadovezuje domoljublje, poštivanje zakona i etičkih normi te odgovornost u javnom životu. Državna služba smatrala se služenjem općem dobru zajednice, a ne prilikom i oruđem za stjecanje materijalnih, društvenih i političkih prednosti. Upravo zato najviše državne službe nisu bile plaćene ili su donosile vrlo male prihode. U latinskim izvorima takve se službe nazivaju *angaria*, što primarno znači teret, čak i tlaka – taj naziv nosi samorazumljivu simboliku služenja visokih dužnosnika općem dobru. Kako kaže odluka Velikog vijeća iz 1429. o nadzoru nad službenicima, “pravda i pravedno vršenje službe je nasjajnija vrlina koja stabilizira vlasti, povećava dobrobit država i pojedinaca i omogućuje mir”. Svim spomenutim i mnogim drugim mjerama vlada je brinula da proslavljeni moto *Obliti privatorum publica curate* ne bi prešao u svoju suprotnost. To višestoljetno povijesno iskustvo i velika politička tradicija Dubrovačke Republike i danas nosi snažnu poruku koja može biti uzor i nadahnuće političkoj realnosti Republike Hrvatske.

Splitski statut

Prof. dr. sc. Željko Radić
Pravni fakultet, Split

Srednjovjekovni autonomni gradovi sa svojim istančanim pravnim načelima, sabranim u svečanim pisanim kodeksima – STATUTIMA, povijesne su preteče moderne europske pravne kulture. U tim svojevrsnim mjesnim zakonicima anticipirane su mnoge moderne tendencije koje su svoje zrelo ozbiljenje doživjele tek u novije vrijeme. Čini se da je upravo u autonomnim gradskim komunama, po prvi put nakon grčke i rimske antike, ponovno uspostavljena jasna opreka između privatne i javne sfere društvenosti, što je nužan okvir za pojavu, prepoznavanje i sprečavanje koruptivnih oblika ponašanja i sukoba interesa. Stoga ne čudi da se u njihovim zakonskim tekstovima mogu naći i brojni nagovještaji suzbijanja takvih neželjenih ponašanja. Taj je fenomen solidno oprimjeren i u latinskim jezikom pisanom Statutu grada Splita iz 1312. godine, koji se ubraja u najznačajnija ostvarenja našeg srednjovjekovnog zakonodavnog stvaralaštva. Ovdje možemo samo ukratko naznačiti njegove najtipičnije odredbe koje oslikavaju naslovnu tematiku.

Splitskom je statutu u prvom redu svojstveno nastojanje da gradu osigura stručnu, nepristranu i nadziranu upravu od koje je prema srednjovjekovnim shvaćanjima neodvojiva bila i sudbena vlast. Statut se i izrijeком opredjeljuje za tzv. načelnički sustav koji podrazumijeva povjeravanje uprave jednom kompetentnom strancu¹ u funkciji načelnika/potestata.

1. Pojam stranca nije u srednjem vijeku nužno imao etničke, već često samo zavičajne konotacije. Strancem se tako smatrao i pripadnik bilo kojeg drugog, pa i obližnjeg grada.

Načelnički sustav upravljanja osmišljen je u upravnoj doktrini i praksi talijanskih gradskih komuna pa se u našim krajevima često označavao kao talijanski, odnosno latinski sustav uprave (*regimen latinorum*). Taj je upravni oblik pretpostavljao pravo komunalne zajednice na slobodan izbor svoga vodstva, odnosno na samostalno odlučivanje o mjesnim poslovima, te se smatrao najvišim stupnjem u razvitku srednjovjekovne komunalne autonomije. Od svih naših srednjovjekovnih statuta, upravo je u Splitskom statutu sačuvana najcjelovitija skica načelničkog modela, što je po svoj prilici uvjetovano okolnošću da je Split kodificirao svoje pravo u trenutku kad je gradska autonomija bila u punom cvatu, dok je većina drugih komuna svoje statute donijela pod pokroviteljstvom Mletačke Republike koja je načelnički model uprave odmah zamijenila sustavom kneštva kao političke ispostave mletačke vlasti. Načelništvo se odlikovalo nepristranošću jer je njegov nositelj kao stranac u pravilu stajao iznad frakcijskih borbi koje su često tištale komunalne zajednice te stručnošću jer su se načelnici redovito regrutirali iz staleža obrazovanih pravnikâ s bogatim upravljačkim iskustvom, nakupljenim kroz godine službe u različitim gradovima. Usto su sa sobom uvijek dovodili skupinu upravnim poslovima vičnih i educiranih suradnika (tzv. *familia*). Za načelnički sustav karakteristična je i pravna vezanost načelnika, tj. ograničenost njegova položaja. Stoga je znanstvena kritika jednodušna u ocjeni da načelnici srednjovjekovnih gradova, unatoč razmjerno širokim ovlastima koje su im povjeravane, nisu politički lideri nego tek plaćeni menadžeri koji su u krajnjoj liniji izvršavali volju kolektivnih tijela u kojima je bila koncentrirana vlast u gradskim komunama.

Upravo se na instituciju načelnika odnosi najveći broj odredaba Splitskog statuta u kojima bismo mogli prepoznati elemente nastojanja da se suzbije korupcija i sukob interesa. Za načelništvo je od temeljne važnosti stav da je gradski načelnik samo prvi činovnik mjesne vlasti s točno određenim ovlastima i odgovornostima. Načelnik je predstavljao komunu u unutarnjim i vanjskim odnosima te vodio komunalnu upravu

i sudstvo. Takvim širokim ovlastima protuteža su vrlo stroga ograničenja koja se mogu podijeliti na izborna, statusna i funkcionalna.

Prva ograničenja odnose se na minucioznu razradu postupka izbora načelnika², što se može tumačiti kao neka vrsta prethodne kontrole koja je trebala zajamčiti dovođenje prikladne osobe na čelo komunalnog upravnog aparata³.

Načelnička je služba bila ograničena i po trajanju te nemogućnošću izravnog ponavljanja službe. Načelnički je mandat, naime, trajao godinu dana i mogao se ponoviti tek protekom petogodišnjeg mirovanja službe.⁴ Sukladno uzusima onoga vremena i vladajućoj upravnoj doktrini, Splitski je statut maksimirao načelničku plaću i odredio njezinu trokratnu obročnu isplatu.⁵ Pritom se zadnji obrok isplaćivao umanjen za iznos od stotinu libara koji je zadržavan kao jamstvo za štetu što bi je načelnik ili njegovi ljudi eventualno počinili komuni ili privatnim osobama⁶. Valja dodati da načelniku nije smjela biti isplaćena plaća, pa makar i u valjanim rokovima, odnosno iznosima, bez nazočnosti trojice sudaca. Dopustivost bilo kakvih drugih davanja u korist načelnika Statut je izrijekom isključio⁷.

Brojna su i ograničenja s obzirom na načelnikovo poslovanje. Neka od njih bila su akcentuirana već u prisezi koju je načelnik bio dužan položiti na početku svoje službe. Tekst načelničke prisege i u Splitu je kao i drugdje bio propisan statutarnom odredbom. Odatle vidimo da se načelnik obvezivao na striktno održavanje komunalnog prava, kako pisanog tako i

2. Splitski statut, knjiga II., gl. 1.-8.

3. U doktrini načelničkog sustava uprave osoba načelnika smatrala se ključnom pretpostavkom dobre uprave. Usp. M. Matijević Sokol, Toma Arhiđakon i njegovo doba, Jastrebarsko, 2002., str. 311.

4. Splitski statut, II., 18.

5. Isto, II., 9.

6. Isto, II., 14.

7. Isto, II., 9.

običajnog⁸; na nepristrano postupanje prema svima, tj. da neće prijateljima pogodovati niti neprijateljima škoditi; na skrb za potrebne i nemoćne osobe (siročad, udovice, siromahe i crkve); na čuvanje službene tajne i tome sl.⁹ Načelnikova nepristranost dodatno je zajamčena ograničavanjem, odnosno zabranom privatnih odnosa i druženja s građanima, navlastito uskratkom prava na primanje privatnih darova, zajedničko objedovanje i sl.¹⁰ Radi osiguranja dobre i učinkovite uprave, načelnik nije smio bez valjana razloga, poput bolesti ili službene odsutnosti, izbivati iz grada¹¹ niti samovoljno zatražiti prijevremeni otpust iz službe¹². No mogao je po kazni biti lišen položaja i prava koja mu temeljem njega pripadaju ukoliko se u slučaju neke zadjevice među splitskim građanima priklonio jednoj od sukobljenih strana. Uza sve to, vlastitom je imovinom odgovarao za štete koje bi kome prouzročio prekoračenjem svojih ovlasti.¹³

Posebna je pozornost posvećena pitanju kontrole upravnih i sudskih akata načelnika i drugih službenika. Funkcionalna ograničenost načelnikova položaja najjasnije dolazi do izražaja u propisu koji mu dopušta da na dnevni red Velikog vijeća iznese isključivo one prijedloge i odluke za koje je prethodno pribavio odobrenje kurije¹⁴. Taj je propis kasnije (1367.) i pooštren zahtjevom da kurija svoju suglasost izrazi dvotrećinskom većinom glasova.¹⁵ Na ograničenost načelnikovih sudbenih ovlasti pak ukazuje mogućnost preispitivanja njegovih pravorijeka u prizivnom postupku. Ne upuštajući se u

8. Identifikacija pravnih običaja temeljila se na pouzdanim i objektivnim kriterijima, u prvom redu na iskazu šestorice vjerodostojnih svjedoka, odnosno na barem dvjema sudskim odlukama donesenim sukladno nekom običaju. (Statut, II, 16).

9. Isto, II, 16.

10. Isto, II, 9.

11. Isto, II, 16.

12. Isto, II, 62.

13. Isto, II, 20.

14. Isto, II, 23.

15. Isto, Ref. gl. 70.

pojednostima u razradu pitanja sudskog priziva ili u širi problem sudačke odgovornosti, ograničit ćemo se na konstataciju da je splitsko statutarno pravo, uz uobičajeni priziv na sljedeću kuriju, tj. na novi sastav suda koji se izmjenjivao tromjesečno, kasnije dopuštalo i priziv protiv drugostupanjske presude na neki od talijanskih sveučilišnih kolegija (u Padovi, Peruggiji ili Bologni)¹⁶.

Svojevrsan oblik nadzora nad radom splitskog načelnika provodio je i nekakav, pobliže neodređeni kolegij predstavnika pojedinih gradskih četvrti (*contrata*). Doduše, naslov odgovarajuće statutarne glave¹⁷ nije posve adekvatan s njezinim tekstualnim sadržajem iz kojega proizlazi da se zadatak toga tijela zapravo sastojao u podnošenju prigovora protiv prijedloga koji bi eventualno bili izneseni na narodnom zborovanju, odnosno skupštini ili u nekoj drugoj prigodi (*in qualibet arenga uel parlamento et extra*), da se načelniku dodijele ovlasti ili prihodi na koje po statutarnim propisima ne bi imao pravo, odnosno da se ista osoba ponovno primi u tu službu prije nego bi za to bili ispunjeni zakonski uvjeti. Načelnik se u prvim danima svoje službe morao i osobno pobrinuti da članovi spomenutog tijela polože prisegu, čime je u smislu statutarnog prava nominalno započinjala svaka komunalna služba. Također je po službenoj dužnosti morao voditi računa da se u Velikom vijeću na upražnjena mjesta u spomenutom kolegiju izaberu novi ljudi.

Konačno, Splitski statut poznaje i institut naknadnog sindikalnog nadzora nad radom načelnika koji je amblematičan za sustav načelničke uprave. Naziv te ustanove dolazi otuda što su takav nadzor redovito provodili naročiti službenici nazvani grčkim, tj. bizantskim terminom sindik (*syndicus*). Naš ih statut alternativno naziva računovođama (*rationatores*). Zadatak trojice sindika splitskog načelnika, biranih u Velikom vijeću sutradan po isteku načelničkog mandata, sastojao se

16. Novi statut, 27.-31.

17. Statut, II., 31: O onima koji se moraju suprotstavljati splitskom načelniku.

u tome da tijekom sljedećih osam dana pribave i razmotre izvješće o radu načelnika i njegovih suradnika. Ovi su nadzornici raspomagali i kaznenim ovlastima koje su se sastojale u oduzimanju nezakonite dobiti i izricanju novčane kazne u njezinom dvostrukom iznosu. Sindici splitskog načelnika primali su i rješavali i pritužbe trećih osoba na rad načelnika i njegovih pomagača. Ukoliko tijekom sindikalnog nadzora nisu uočeni nedostaci u poslovanju načelnika i drugih službenika, rečeni su ih nadzornici morali formalno razriješiti kako bi oni mogli časnno otići iz Splita, što je u krajnjoj liniji bilo u obostranom interesu.¹⁸

Nastojanje da se sprječava sukob interesa i sputavaju privatni probici očituje se i nekim drugim propisima Splitskog statuta. Općenito se može ustvrditi da opisana pravna ograničenja vrijede *mutatis mutandis* i za sve druge službenike, odnosno dužnosnike splitske komune, među kojima su i vijećnici,¹⁹ suci,²⁰ savjetnici²¹, komunalni javni bilježnici i drugi.

Statut sadrži i odredbe kojima je cilj spriječiti blizak odnos između nekih službenika, kakva je npr. odredba koja zabranjuje komunalnom bilježniku da stanuje zajedno s načelnikom²². Ipak, jedno takvo statutarno mjesto privlači posebnu pozornost. Propis koji pod prijetnjom novčane kazne zabranjuje udruživanje liječnika s ljekarnikom toliko je signifikantan za pitanje suzbijanja sukoba interesa, da ga vrijedi donijeti u cjelovitom obliku:

“Isto tako određeno je i naređeno da LIJEČNIK KOJI PRIMA PLAĆU OD SPLITSKE KOMUNE NE SMIJE STUPITI U ORTAŠTVO S LJEKARNIKOM

18. Isto, II., 10.-12.

19. Isto, II, 22: O vijećničkoj zakletvi.

20. Novi statut, 18: O sudačkoj zakletvi.

21. Isto, 24.

22. Statut, II., 58.

(podvukao autor), a onaj tko bi suprotno postupio, neka svaki put bude kažnjen s deset libara; i svatko ga smije tužiti i prijaviti, pa polovicu uplaćene globe neka dobije komuna a drugu polovicu onaj tko ga tuži ili prijavi. A upravitelj grada neka naredi tim liječnicima da se zakunu da će poštivati navedeno pravilo. I sam upravitelj je, vezan položenom zakletvom, dužan na to paziti”²³.

Neke statutarne odredbe otklanjaju mogućnost istodobnog članstva bliskih osoba u komunalnim tijelima. Tako ne bi smjeli zajedno biti suci, ili jedan sudac a drugi odvjetnik ili savjetnik, otac i sin, braća ili bratići, stric i njegov nećak, očuh i pastorač ili druge osobe koje stanuju pod istim krovom²⁴. Slično vrijedi i za članstvo u Tajnom vijeću.²⁵ Izbornici za izbor sudaca i savjetnika pak ne smiju biti u bliskom srodstvu među sobom niti s kandidatima za rečene službe. Jednako tako ne smiju predložiti ni koga između sebe²⁶. Suci, nadalje, ne smiju ostvariti kontinuitet u službi, već se mogu ponovno birati tek poslije treće izmjene kurije, drugim riječima nakon godinu dana²⁷.

Razumije se da Statut poznaje i mogućnost izuzeća komunalnih službenika u konkretnim slučajevima njihove zainteresiranosti. U tom smislu podnositelj zahtjeva o kojem se odlučuje na Velikom vijeću i njegovi rođaci moraju napustiti sjednicu dok traje izjašnjavanje o tom prijedlogu²⁸. Jednako tako u donošenju presude ne smiju sudjelovati kao suci i savjetnici rođaci parničara. Štoviše, u takvim prilikama vrijedi standard prema kojemu “nitko ne smije u toj stvari suditi tko bi od toga mogao imati vlastitu korist ili vlastitu štetu”²⁹. Slično tome, ne smije

23. Isto, III., 47.

24. Isto, II., 38.

25. Isto, II., 30.

26. Isto, II., 37.

27. Isto, II., 41.

28. Isto, II., 25.

29. Isto, III., 39.

sudjelovati u donošenju presude onaj tko bi bio odvjetnik u sporu, kao ni onaj tko bi u istom sporu svjedočio, osim ukoliko bi posvjedočio da ništa ne zna o predmetnoj stvari. Razumije se da ni sudac koji je sudjelovao u donošenju prvostupanjske presude nije smio sudjelovati u odlučivanju u prizivnom postupku³⁰. S komunalnim službenicima može se usporediti i zakupnik carine koji ne smije sam utvrđivati vrijednost, odnosno vagati vlastitu robu ili robu svojih ortaka podložnu carinjenju.³¹

Statut propisuje ograničenja i za privatne osobe koje obnašaju određene službe privatnog prava radi izbjegavanja situacija u kojima može doći do preklapanja s njihovim vlastitim probitcima. To vrijedi primjerice za oporučne izvršitelje s obzirom na (ne)mogućnost prisvajanja dijela ostavine kojom upravljaju, odnosno prodaje ili ustupanja svojim rođacima. Izvršitelji oporuka podložni su provjeri posebnih sudaca za nadzor protiv lihvarjenja koji su opet i sami pod nadzorom gradskog načelnika³². Udovici imenovanoj za izvršiteljicu oporuke ili tutoricu svojoj djeci ili unucima, prestaju te službe ukoliko bi se preudala³³. Tutori, odnosno skrbnici, dužni su u vezi sa svojom službom ponuditi pogodne jamce i položiti prisegu te dati popisati imovinu svojih šticećenika na početku, odnosno položiti račun na kraju svoje službe³⁴. Otac pak ne smije otuđivati imovinu svoje djece iz majčinog nasljeđa niti majka iz očevog³⁵.

30. Novi statut, 12.

31. Statut, Ref., 77.

32. Statut, III., 23.

33. Isto, III., 28. i 69.

34. Isto, III., 69.

35. Isto, III., 71.

Ideja zaštite javnog dobra proteže se i na crkvenu imovinu. U tome naš Statut nedvojbeno stoji na stajalištu da je odgovornost za skrb o sakralnim predmetima i vremenitim dobrima crkvenih ustanova podijeljena između pripadnika svećeničkog staleža i svjetovnog vodstva splitske komune. To se može potkrijepiti sljedećim odredbama.

U slučaju upražnjenosti biskupske stolice splitski je načelnik po službenoj dužnosti morao poduzeti mjere za zaštitu dobara i prihoda koji pripadaju splitskoj prvostolnici. Naime, zajedno s uglednim građanima koje mu dodijeli Veliko vijeće i katedralnim kaptolom, bio je dužan urediti "da se o svim pokretnim stvarima, o onima koje se same kreću i o приходима što pripadaju splitskoj stolnoj crkvi pažljivo napravi popis i da se te stvari i dobra dadu na čuvanje povjerljivim crkvenim ili svjetovnim osobama kako ne bi propali, već da se predaju novom pastiru ili nadbiskupu, prema popisu. Taj pak inventar neka uz svečanu pravnu formu izrade dva notara."³⁶ Jednako je tako bilježnik gradskog načelnika na početku djelovanja svake nove uprave morao savjesno popisati blago i relikvije provostolne crkve sv. Dujma, a tome su činu uz crkvene dostojanstvenike arhidakona, primancira i sakrista nazočili i najviši gradski dužnosnici, načelnik i sudbena kurija. Javna isprava o popisu sastavljala se u tri primjerka od kojih se jedan čuvao u sakristiji rečene crkve, drugi u riznici komune, a treći kod jednog pravičnog i vjerodostojnog plemića po izboru Velikog vijeća grada Splita. Svaka od tih osoba čuvala je i po jedan ključ škrinje s rečenim dobrima koja je bila pohranjena u sakristiji.³⁷ Na sličan način postupalo se i s obzirom na crkveni nakit i relikvije brojnih splitskih samostana.³⁸ Sam je pak načelnik grada bio dužan već tijekom prvog mjeseca svoje službe, zajedno s nekoliko uglednika izabраних u Velikom vijeću, ispitati čuvaju li se relikvije, blago i nakit splitskih crkava i samostana na opisani zakonit način.³⁹

36. Isto, I, 16.

37. Isto, knj. I., gl. 7.

38. Isto, I., 8.

39. Isto, I., 9.

Statutarni propisi kadšto idu i dalje, pa laičkom elementu osiguravaju i prevagu u upravljanju crkvenom imovinom. To vrijedi navlastito s obzirom na svjetovna dobra splitskih samostana kojima je gradski načelnik, premda samo uz privolu nadbiskupa, postavljao prikladne civilne prokurore “da se ne bi dobra, plodovi i prihodi tih samostana rasipali”.⁴⁰

40. Isto, I, 10.

